

Hemvårdardagen den 24 juli 2015

Gilletts hemvårdardag i hemprovinserna, åtminstone Jamtland, vart tredje år är en vana som numera är fast rotad och något av en tradition. Sålunda av medlemmarna efterfrågat, blev det innevarande sommar dags igen att bussledes under en dag besöka diverse orter och företeelser och därunder bibringas åtskillig intressant kunskap.

I sedvanlig ordning skedde samling utanför travbanan i stan, omtrent redan klockan åtta f.m., denna något tidigare assemblationspunkt var förvisso, som skulle visa sig, av godo, enär en myckenhet av aktiviteter förestod. Färden anställdes för de inalles 39 deltagarna inledningsvis mot Krokomban, efter att dagens medföljande ciceron **Bo Oscarsson** anträt bussen i hörnet av Samuel Permangatan mot Rådhusgatan i stan. Han tog tämligen omgående till orda och berättade allehanda under färden längs E45 norrut; bl.a. erinrade han om att bland Storsjöns alla vikar finns en dylik som inte kallas vik, utan tvärtom sjö, nämligen Åssjön, från Frösön upp mot Krokomban. Det ska inte uteslutas att Åssjön rentav är det ursprungliga namnet på Storsjön (jfr Åssjön = asarnas sjö och diverse andra namn runt och i sjön med anknytning till de gamla asarna. En ytterligare jämförelse kan vara sjön Åsunden i Småland). Fältet står fritt för spekulationer. Intressanta fakta om Storsjön är för övrigt att den är Sveriges femte största sjö till ytan, men var på sin tid Norges största sjö, och därmed även Danmarks.

Under dessa första mil nämnde Oscarsson att man dåmera i Dvärsätt (tidigare kallat Kvärsätt), i Krokomban, hade såväl en tändsticks- som en tobaksfabrik. Mer om geografiska namn: Indalsälven har sin nuvarande beteckning efter Indal i Medelpad, men borde med samma logik som exempelvis den huvudsakligen genom Dalarna framrinnande Dalälven i stället heta Jamtälven. Fale Burman kallade på sin tid uttryckligen älven för Krokombanälven.

Apropå diverse etymologi betyder Krokomban "Krokarna", Åskott "Asgatu" och Näskott "Näsgatu" – således har de tvenne sist nämnda inget med "skott" eller "skjuta" att skaffa. Noterbart är också att Näskotts gamla kyrka brändes ned av svenskarna på 1600-talet, i samband med den tidens krigiska aktioner.

Under fortsatt färd från Krokomban västerut mot Trångsviken omtalade Oscarsson även att den ryktbare Mus-Olle under sitt liv, inte minst genom sina kontakter med Ytteråns brunnsanstalt, hopsamlade mellan tvåhundrausen och trehundrausen föremål av de mest skiftande slag, av vilka ett urval finns till beskådande i Mus-Olles museum. Andra tingestår att titta på är inte minst, i Åse i Trångsviken, det av Nils G. Åslings son iordninggjorda därstädes traktormuseet; i Trångsviken – som är något av Jamtlands Gnosjö – finns även den välbekanta tillverkningen från Trangia av köks- och kokutrustning för friluftsliv.

Än ytterligare nämndes bl.a. att Offne på sin tid var utskeppningshamn för malm från Huså bruk, på 1750-talet, och på 1800-talet även från Fröå gruva. En annan dåtida industriell tillverkning var föresten kopparhyttan och myntverket i Semelån i Mörsil. På tal om näringsverksamhet, passerades några km in på vägen 321 från E75, under färden mot Arvesund, den något ensligt belägna fabriksbyggnaden där Nord-Lock tillverkar låsbrickor, ett för Jamtland unikt industriföretag.

Efter att kanske ha åkt förbi även någon kalkugn, anlände sällskapet till Arvesund, varest medlemmarna **Fred och Margareta Bergqvist** inbjöd till kaffe och tårta i ortens 1958 invigda bygdegård. Vädret, som hittills visat sig skäligen grått, med småkall snålbläst och tendenser – vad eljest att vänta som sommaren så långt tett sig – till regn, visade sig här resultera i uppsprickande molntäcke och t.o.m. att solen tittade fram. Under en stunds gemytlig samvaro i dess stora samlingslokal berättade Fred en hel del om den kringliggande nejden, om Häljesund, Hallsjön, Marby, Hallen med sin kyrka från 1756 och klockstapel av Per Olofsson, om Mattmar och Mörsil, men självfallet även om Arvesunds begivenheter; dess telefonväxel, skola, poststation, affär m.m. Särskilt att notera är hur på sin tid på den s.k. Kyrkbacken planer fanns på uppförandet av en kyrka; byggnation ska ha skett på dagtid, som ideligen revs på nätterna. En dylik skröna får den som vill sätta tro till. Anmärkningsvärt, beträffande djurlivet, är annars den stora anhopning av älgar som vintertid drar ned från fjällvärlden och samlas på Hammarnäset. Om detta rapporteras återkommande massmedialt. Ska man tro tidenderna härom, kan ansamlingen av älgar gott och väl motsvara Arvesunds invånarantal, som för närvarande uppgår till omkring tvåhundra personer.

Mer uppgifter om Hammarnäshalvön – jämte Matnäset den största i Storsjön – och dess byar erhöll deltagarna i och med det faktablad som av makarna Bergqvist utdelades, varav man kan lära sig bl.a. att Sundsbacken har gårdsmejeri och ostbutik, att i Häljesund finns idrottsplatsen, där förmodligen fotbollslaget Häljesund-Kvitsle genom åren vunnit vissa framgångar, och att i Högsta på 1950- och 1960-talet fanns rikskända minkfarmare.

Från bygdegården skedde en kortare färd förbi Freds hemgård (han är fjärde generationen ägare sedan 1859), förbi bl.a. Hallmansgården, Karl-Ers och Hammarnäsbussen, till Arvemuseet. Här övertog **Åke Granlund** berättandet: väsentliga faktorer som har bidragit till den nuvarande samhällsstrukturen i Jamtland är 1) att ångbåtstrafiken kom igång på 1850-talet, 2) att tändkulemotorn och blåslampan uppfanns, 3) och att elektriciteten togs i bruk, så exempelvis 1919 genom kraftverket i Dammån. Annat som också haft betydelse är alla sågverk, och givetvis järnvägen. Vidare berättade han bl.a. om **Olov Petter Karlsson** (1901 – 1958) från Träng i Ås, som med sitt patent nr 53708 den 26 april 1920 avseende roterande fyrtaktsmotor lade grunden till vad sedermera blev Wankel- eller rotationskolvmotorn. Han hamnade omsider i New York i Amerika.

Rundvandring i museet vidtog. Här finns att beskåda allsköns objekt och dokumentationer; som exempel kan nämnas en skolsal anno tidigt 1900-tal, skomakeri, telefoner, radioavdelning, väveri, ångbåtsbryggor, takspånsklyvning, kylskåp, tvättmaskiner, symaskiner, dammsugare, tandläkarutrustning och mångahanda motorer, ävenså sparkstöttingar, skidor, mopeder, cyklar och motorcyklar.

Det blev så dags att embarkera Ångaren Östersund. Skeppet byggdes 1874 av Oscarshamns Mekaniska Verkstad, kom sjöledes till Sundsvall och fraktades därefter vintertid med häst och släde till stan. Det gick i trafik till 1963 och såldes som skrot, men hamnade i Arvesund. 1982 köptes fartyget av Föreningen Bevara Ångaren Östersund, och kunde efter omfattande renovering åter tas i trafik 1989. Som man säger: ”Nårr kula e rö sa fer ma”, och ”nu ha'n pefft å gått”.

Med detta ärevärdiga flytetyg skedde överfart till Hallen, som tog ungefär en timme. Därunder bjöds passagerarna på sprittande toner i aktern av musikkapellet Lars-Håkans, med **Lars-Håkan Eriksson** på fiol och gitarr, **Jan Johansson**, gitarr, **Hans-Erik Hansson**, kontrabas och **Tord Wikén**, dragspel (idell bördiga från Berg, kan påpekas). De framförde snoa, schottis och t.o.m. en s.k. slöräv. Bland framförda titlar kan här nämnas *Snurran*, *Lättfil*, *Brödernas polska* och *Ransäterspolka*; allt framfört med schwung, fart och kläm. Och å nedre däck gick det an att få sig

en svalkande pilsner för den hugade. Gillets donation av den påkostade fridlysningsskylten avseende Storsjödjuret sitter kvar på plats i ångarens innandöme.

Efter idogt Storsjödjursspanande – med såvitt känt obekant resultat - debarkerades i Hallen. Busstur till Håkansta följde, varunder Oscarsson nämnde en del om Gärdsta, slakten Hemmingsson och om den berömda Marbymattan, stammande från Anatolien i Turkiet. Denna väv, bonad, är så pass unik att dess like i fråga om ålder, proveniens och utförande finns endast på ett annat ställe, nämligen i Berlin.

En ny sjötur var överfarten till Norderön, via linfärjan från Håkansta. Väl framme på ön var i dess hamn till beskådande den gedigna vikingaskeppskopia föreningen Österhus vänner har låtit bygga och sjösätta. Nära hamnen ligger i sin tur jordbruksfastigheten Tivarsgården, med anor från 1500-talet, varest **Britt Salander** hälsade sällskapet välkommet till en något sen *undun*, med buffé bestående av rostbiff från Myckelåsen, rökt regnbågsfisk från Börtnan, gedigen sallad m.m. Den som så önskade, bereddes även tillfälle att i gårdens mejeributik inhandla ost av utsökt kvalitet. Om gården Tivars kan tillfogas, att den har 65 mjölkande kor jämte ett inte oansenligt icke mjölkande diton, att nuvarande gårdsinnehavare är den fjortonde generationen, och att matserveringen har hållit på de senaste fem åren.

Vädret hade nu kantrat över till soligt, med en angenämt laber bris; sjödroskan till och från Verkön avgick och ankom esomoftast, folk kunde njuta solstrålarna, sitta ute, ta det med godan ro och trivas under gemytligt sorl.

Den sista etappen för dagen inleddes framåt eftermiddagen med ytterligare färjeöverfart, nu till Andersön, där som mest åtta lägenheter eller fastigheter fanns bebodda, och där 1648 påbörjades ett skansbygge som därefter aldrig fullbordades. Från Andersön kommer man lätt landsvägen över till fastlandet i Sunne. Här hade deltagaren **Tomas Johnsson** bespetsat sig på ett intensivare meningsutbyte mellan ciceronen Oscarsson och den med Sunnes omgivningar väl bekante medlemmen **Per Gunnar Norman**, synnerligast som dessa herrar har lagt högst disparata åsikter ådaga om var slaget mellan jamtarna och den norske kungen Sverres härskaror ska ha stått år 1178, d.v.s. om det var mellan Andersön och Sunne å Lillsundet eller längre ut på Storsjön; av denna dispyt de lärda herrarna emellan förmärktes emellertid denna gång slätt intet, enär ingen av dem behagade härom ta till orda.

Sunne är bekant för sin kastal och astronomen Pehr Wilhelm Wargentin (jfr reseskildringen från senaste hemvändardagen med Gillet 2012).

Färden fortsatte över Vallsundsbron till Frösön. Oscarsson var nu i sitt esse och hade en hel del intressant att förtälja; så bl.a. om Frösösonen och Linnélärjungen Johan Otto Hagström, god skildrare av biodling, känd även för sin *Beskrifning över Jemtland* (1751); vidare om jamtarnas tingsplats Bynäsberget och Öneberget med sin fornborg från 400-talets folkvandringstid. Innan Frösö kyrka passerades hann Oscarsson även meddela att Håkon den gode 935 gav Jamtland lag och rätt, och att å Tibrandshaugen (på fastlandet, Rödösidan) fordom en avrättningsplats funnits. Bland andra avrättades här kyrkoherden Olof Rahm, efter att han 1677 vid det dansk-norska försöket att återta Jamtland ställt sig på normännens sedermera förlorande sida. - Och, om Frösö kyrka: dess murar är original, det enda som ändrats från ursprunget är att fönstren förstörats; klockan i klockstapeln är från 1300-talet.

Än ytterligare medhans en genomfart av f.d. flottiljen F4, anlagd 1924, nedlagd 2006 (varest passerades även den fältskärsbostad där ovan nämnde Hagström föddes), och skedde en mindre tasyning av Sproteidet, där på sin tid jamtarnas lagting ägde rum S:t Botolfs afton – d.v.s. den 16 juni, ett datum som väl sammanföll med Frostatingets mötesdag i Tröndelagen. Sproteidet är edet (Dragedet) mellan Bynäset och huvuddelen av Frösön. Här beskådades den gamla flyghangaren, kanske inte det exteriört vackraste av byggnadsverk, dock kulturminnesmärkt. – Noteras kan

även att Oscarsson hann med att något lägga ut texten om det gamla Västerhus kapell, av vilket inget återstår efter att flygvapnet lät bygga start- och landningsbana över kapellruinen; arkeologiska utgrävningar skedde dock, och skrev zoologen och osteologen Nils-Gustaf Gejvall en utförligt tvärvetenskaplig avhandling 1960 om alla skelett och kranier som därvid uppgrävdes där (*Västerhus. Medeltida befolkning och kyrka i ljuset av efterlämnade skelett*).

Men hade allt detta storligen intressanta sin ände. En sista skjuts med bussen blev det tillbaka till stan och travbanan, varefter avtackning och formlös skingring skedde före klockan sex e.m., efter en av deltagarna uppskattad dags samvaro.

Stefan Halvarsson